

организациях как способу социально-педагогического влияния на эффективность процесса социализации детей подросткового возраста.

The article is devoted to the problem of expansion of pro-social environment public activity of teenagers in the youth organizations as the condition of socio-pedagogical influence on the effectiveness of the socialization of teenagers.

УДК 37.013.42

Слюсаренко Н.В.*

ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ ҐЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІВЧАТ: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

У статті представлено аналіз ґендерної соціалізації дівчат у різні періоди розвитку суспільства, показано, що праця є одним із найбільш дієвих засобів, який сприяє засвоєнню представницями слабкої половини людства своєї соціальної ролі.

Із часів виникнення людства й до сьогодні для будь-якого суспільства характерним є розподіл праці між представниками чоловічої та жіночої статей. Вони в більшості випадків виконують різну роботу й різні соціальні функції.

Різні соціальні ролі представників двох статей зумовлюють необхідність їхньої ґендерної соціалізації – засвоєння, сприйняття та відтворення норм, правил поведінки, установок відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення чоловіка та жінки в суспільстві [3, с.171].

Це особливо стосується трудової діяльності, яка в чоловіків і жінок, як правило, відрізняються. Підтвердження такого знаходимо не лише в численних дослідженнях науковців (Т.Говорун, І.Іванова, О.Кізь, О.Кікінеджи, І.Клецина, В.Кравець, О.Цокур та ін.), а й у практиці життя.

Мета даної статті – проаналізувати як праця впливала на процес ґендерної соціалізації дівчат у різні періоди розвитку суспільства.

Зауважимо, що на сьогодні склалися певні стереотипи щодо суто чоловічих та суто жіночих видів діяльності. Виникнення стереотипів зумовлене всією історією людства. Так, «первинний розподіл праці між чоловіком і жінкою визначив цілком різні умови існування представників різної статі, закріпив за чоловіком право на «зовнішню» діяльність, на засвоєння світу й панування над ним, а отже – на роль суб'єкту історії, а за жінками – право на народження й виховання дітей, на влаштування дому й побуту». Такий розподіл праці та її надмірна диференціація, яка була наявна в багатьох племенах, хоч і не завжди сприймалися представниками тієї чи іншої статі за правило, але вели до певного, а інколи й повного, відокремлення статей, виникнення різних соціально-побутових статусів. Наприклад, «жінкам не дозволялось доторкатися до чоловічих знарядь праці й навпаки, жінкам не дозволялось підходити до худоби; побутова ізоляція статей, роздільне проживання; окрема обрядовість» [2, с.13].

У первісному суспільстві ґендерній соціалізації було підпорядковане

---

* © Слюсаренко Н.В.

й виховання дітей. Хлопці й дівчата брали безпосередню участь у життєдіяльності свого племені, наслідуючи дорослих. Разом із ними діти руками або палкою виривали коріння, збирали рослинну їжу, знаходили іншу поживу (слимаки, плоди, горіхи, падло тощо), брали участь у полюванні й риболовлі, училися доглядати тварин, обробляти землю, виготовляти різні речі. При цьому дівчата, як і хлопці, виконували в основному роботу притаманну їхній статі.

Гендерна соціалізація молоді була наявна і в наступні періоди розвитку людства. Так, в ізраїльсько-іудейському царстві, що існувало у XII-X століттях до Різдва Христового, хлопців навчали «читанню й письму, крім того, землеробству, скотарству, полюванню та риболовлі, і обов'язково якому-небудь спеціальному ремеслу. Дівчаток, замість читання й письма, старанно привчали до рукоділля, чистоти й порядку в будинку, тобто до ведення домашнього господарства» [2, с.48].

У Стародавньому Китаї вважали що, «ідеальна жінка – «та», що зосереджена на домашніх обов'язках». Вона повинна «стежити за домом і виношувати здорових хлопчиків». А тому «майже нічого не робилось для освіти дівчат, оскільки вважалось, що жінки не повинні розділяти із чоловіками їх інтелектуальні інтереси і втручатися в їх зовнішню діяльність. Більшість жінок були неписьменні, і навіть у сім'ях вищого стану їх навчали лише шиттю й вишиванню» [2, с.59].

Основним заняттям жінки в Стародавніх Афінах також були дім і діти. З огляду на це, матері навчали своїх доньок тим видам робіт, які відповідали їхньому жіночому покликанню: прясти, шити, ткати, в'язати тощо. У деяких сім'ях дівчат також учили читати й писати, співати й грати на лірі [2, с.74].

В Афінах сформульовано перші поради щодо раціонального ведення домашнього господарства. Їх знаходимо у давньогрецького історика, письменника, учня Сократа Ксенофонта (430-354 рр.), який вважав домоводство наукою, що допомагає людям збагачувати господарство. Його теорію домоводства (Ксенофонт назвав її «Домостроєм») вміщено в книзі «Спогади про Сократа». Варто відзначити, що автор обстоює ідею рівної участі чоловіка й дружини в управлінні домашнім господарством, адже перший завдяки своїй діяльності заробляє кошти, а друга ними розпоряджається [2, с.84].

У Стародавньому Римі жінки були повновладними господинями свого дому: розпоряджалися всім, вели господарство тощо. Дівчата мали можливість навчатися в початковій школі, але вчили їх передовсім тому, що було необхідне для них у майбутній сім'ї, оскільки сферою їхньої діяльності, їхнім справжнім місцем у житті були дім та сім'я. У будь-якій родині дівчат спочатку навчали прясти й ткати, а у весільній процесії за нареченою несли веретено й прядку, що символізувало її моральну чистоту [2, с.100].

У період Середньовіччя жінки теж повинні були насамперед уміти прясти й шити, а також вести домашнє господарство й виховувати дітей.

Дещо змінилося ставлення до жінки в епоху Відродження, коли представниць жіночої статі почали навчати не лише рукоділля, а й

грамоті, літературі, мистецтву, музиці, іноземним мовам. Однак освіта, як і раніше, спрямовувалася на формування хазяйки домашнього вогнища, але тепер ідеальною господинею вважали ніжну, чутливу й турботливу жінку [2, с.139].

Для виконання ролі хорошої дружини й матері готували дівчат і в наступні історичні періоди, адже вважали, що основним призначенням жінки є саме це.

Проте, з розвитком суспільства жінки поступово інтегруються в «чоловічу» сферу діяльності. Так, В.Кравець звертає увагу на наступне: «У середньовічному цеху дружина й дочки майстра працювали поруч із ним, з його учнями, а в деяких містах дівчата могли проводити й формальне учнівство. За умови великого попиту на свою продукцію майстри могли використовувати найманих робітниць» [2, с.144]. Далі науковець робить висновок, що представниці слабкої статі відігравали роль трудового резерву, який мобілізували в разі потреби. До того ж жіноча праця була непостійною й погано оплачувалась.

У Новий час, а згодом в епоху Просвітництва почали надавати більше уваги освіті жіноцтва. На необхідності останньої наголошували французькі просвітителі Гельвецій, Дідро, Руссо та інші. З'явилися твори, автори яких доводили, що дівчатам конче потрібна освіта. Жінки отримали доступ до освіти, почали долучатися до суспільних процесів, значна частина з них працювала й була економічно незалежною.

На початку XIX століття «працююча жінка» стала прикметою часу. В Англії, а дещо згодом у Німеччині й Франції, організовано школи для дівчат, у програму яких входило «навчання сільських дівчат навичкам, необхідним для роботи покоївки, а пізніше при мануфактурах з'являються курси навчання дівчат ткацтву та інших професійних навичок роботи з машинами й верстатами» [2, с.184].

У другій половині XIX століття жіноча освіта почала розвиватися бурними темпами. Відкрилися не тільки початкові, а й середні школи для дівчат, програми навчання в яких майже не відрізнялися від програм шкіл для хлопців (за винятком таких спеціальних предметів, як рукоділля). У багатьох школах дівчата навчалися разом із хлопцями за одними програмами.

Так слабка половина людства почала доводити, що може займатися не лише домашнім господарством та вихованням дітей, а й іншими справами, зокрема опановувати науки, працювати на виробництві, брати участь у суспільних процесах та економічному житті країн світу.

У 20-ті роки XX століття становище жінок змінилося ще більше, що виражалось в «ослабленні поляризації чоловічих і жіночих соціальних ролей», а також у тому, що «статевий розподіл праці втратив жорсткість і нормативність» [2, с.220]. А через кілька десятиліть «у сфері виробничих відносин відбулося поступове й динамічне руйнування традиційної системи ґендерного розподілу праці, послаблення дихотомізації й поляризації чоловічих і жіночих соціально-виробничих функцій, ролей, занять і сфер діяльності. Провідною, динамічною силою цього процесу є жінки, які швидко опановують чоловічі професії, порівнюються із

чоловіками за рівнем освіти тощо» [2, с.227].

Так, у 1999 році в Україні було 1507 жінок, які мали науковий ступінь. Із них мали наукові звання: академіка – 88 жінок, члена-кореспондента – 42, професора – 620, доцента – 301, старшого наукового співробітника – 406 [5, с. 108]. На перший погляд показники непогані, однак якщо порівняти їх з аналогічними показниками, що характеризують представництво чоловіків у науковій сфері, то результат буде невтішний (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Розподіл науковців України за статтю, віковими групами, вищими науковими званнями (на кінець 1999 року)

Показник	Всього	Із них	
		Жінок	Чоловіків
Усього науковців	10233	1507	8726
<i>із них у віці:</i>			
до 30 років	1	1	–
31-40 років	224	48	176
41-50 років	1736	306	1430
51-55 років	1463	229	1234
56-60 років	1849	254	1595
61-70 років	3680	462	3218
старші 70 років	1280	207	1073
<i>із них мали наукові звання:</i>			
академіка	1407	88	1319
члена-кореспондента	518	42	476
професора	5281	620	4661
доцента	1726	301	1425
старшого наукового співробітника	2270	406	1864

Джерело: [5, с. 108].

Українські жінки працюють в усіх галузях народного господарства, а в значній кількості з них представниць слабкої половини людства набагато більше. Серед таких галузей: зв'язок, торгівля, громадське харчування, житлове господарство, невиробничі види побутового обслуговування населення, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта культура, фінансування, кредит і страхування та ін. Це підтверджують статистичні дані, наведені в таблиці 2.

Показники таблиці 2 доводять, що в багатьох галузях економіки України жінок працювало більше ніж чоловіків. Зокрема, у таких галузях, як виробничі та невиробничі види побутового обслуговування населення питома вага представниць цієї статі в 1999 році складала відповідно 51,5% та 74,2%. Тобто жінки «обслуговували» населення України не тільки у своїх родин, а й працюючи на виробництві. У той самий час вони отримували за це середньомісячну заробітну плату, яка була значно меншою ніж оплата праці чоловіків (відповідно 70,4 та 72,4 відсотки до заробітної плати чоловіків). Останнє можна пояснити тим, що в більшості

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

випадків керівні посади, де оплата праці є вищою, обіймають чоловіки, а жінки їм підкоряються, виконують менш кваліфіковану роботу.

Таблиця 2

Питома вага жінок у загальній кількості працівників галузі та їхня середньомісячна заробітна плата відносно заробітної плати чоловіків

<i>Галузі економіки України</i>	<i>Питома вага жінок у загальній кількості працівників галузі, %</i>		<i>Середньомісячна заробітна плата жінок (у відсотках до заробітної плати чоловіків)</i>	
	<i>1995 рік</i>	<i>1999 рік</i>	<i>1995 рік</i>	<i>1999 рік</i>
Усього	49,9	49,6	68,6	72,4
Промисловість	39,2	42,7	64,1	63,6
Сільське господарство	39,5	38,1	89,5	91,4
Лісове господарство	17,4	17,6	95,1	86,6
Рибне господарство	15,7	18,4	91,0	93,8
Транспорт	27,9	30,9	91,1	82,6
Зв'язок	66,6	63,9	62,1	60,2
Будівництво	24,8	26,0	79,6	82,9
Торгівля	76,5	67,0	64,7	71,5
Громадське харчування	81,3	81,2	51,4	64,8
Матеріально-технічне постачання й збут	41,7	41,1	98,2	99,9
Заготівлі	41,4	40,5	83,2	93,7
Інформаційно-обчислювальне обслуговування	71,2	64,0	66,6	78,9
Виробничі види побутового обслуговування населення	55,7	51,5	1,3	70,4
Житлове господарство	44,8	60,0	72,5	86,8
Комунальне господарство	35,2	36,0	84,2	88,3
Невиробничі види побутового обслуговування населення	72,7	74,2	46,5	72,4
Охорона здоров'я	82,7	81,5	51,2	87,2
Фізична культура й спорт	37,5	39,3	80,6	80,2
Соціальне забезпечення	88,8	86,6	45,1	92,2
Освіта	73,7	74,4	57,3	70,0
Культура	72,0	72,0	65,2	79,7
Мистецтво	49,3	48,4	87,6	103,3
Наука й наукове обслуговування	48,2	48,1	71,9	77,7
Фінансування, кредитування й страхування	74,0	71,4	62,8	57,2
Апарат органів державного й господарського управління, органів управління кооперативних і громадських організацій	53,1	55,8	68,3	78,5

Джерело: [5, с. 100].

Зауважимо, що в Україні наявна така закономірність: «чим вищий орган виконавчої влади, тим менший відсоток жінок-керівників у його апараті. Так, за станом на 1 січня 1998 року в Адміністрації Президента України на керівних посадах працює приблизно 18% жінок (спеціалістів – 57%), в апараті Верховної Ради України – 22% (спеціалістів – 66%), в апараті Кабінету Міністрів України – 15% (спеціалістів – 53%), в апараті центральних органів виконавчої влади – 33% (спеціалістів – 70%), у місцевих органах виконавчої влади, підконтрольних центральним органам, – 63% (спеціалістів – 79%), в обласних державних адміністраціях – 40% (спеціалістів – 71%), в районних державних адміністраціях – 49% (спеціалістів – 82%), в обласних радах – 22% (спеціалістів – 60%), в районних радах – 31% (спеціалістів – 73%), у виконкомах міст обласного підпорядкування – 59% (спеціалістів – 87%), у виконкомах міст районного підпорядкування – 33% (спеціалістів – 77%), у селищних та сільських радах – 40% (спеціалістів – 92%), у силових структурах та податкових адміністраціях – 67% (спеціалістів – 68%) [5, с. 27].

Важливо також звернути увагу на ті показники таблиці 2, які підтверджують, що в жодній галузі економіки України наприкінці ХХ століття жінки не отримували середньомісячну заробітну плату, яка б дорівнювала або перевищувала середньомісячну оплату праці чоловіків. Варто додати, що «рівень оплати праці в Україні є надзвичайно низьким. У 1999 році середньомісячна заробітна плата жінок, зайнятих у галузях економіки, становила 148,89 гривень (майже 36 доларів США)» [5, с. 34].

Наведена вище статистична інформація підтверджує існування в нашій країні ґендерних стереотипів, які так чи інакше впливають на підростаюче покоління. Зокрема, більшість дівчат не вірять, що вони в дорослому житті отримають можливість обіймати керівні ролі вищого ґатунку, та, як наслідок, не прагнуть до цього.

Досить поширеним сьогодні, як і раніше, є таке явище: «У процесі підготовки хлопчиків до подружнього життя їм навіюється думка про те, що необхідно оволодіти професією, яка гарантувала би забезпеченість сім'ї. Дівчата ж орієнтуються на те, що їх основне призначення – подібатися майбутньому партнерові, уміло вести господарство» [2, с.233].

Як бачимо, те, що протягом значного періоду жінка залишалася на другорядних ролях, а сферою її діяльності було домашнє господарство, має певний вплив на сучасних представниць слабкої статі. І розподіл праці, який з'явився разом із виникненням людства та зберігався протягом багатьох тисячоліть, певною мірою наявний у сучасному суспільстві. Він залишає за представницями жіночої статі, передусім, ролі матері та хазяйки дому. Тобто специфічна трудова діяльність жіночої половини людства стала основним засобом формування особистості відповідної статі або засобом ґендерної соціалізації.

Сучасні науковці визнають, що «ґендерні ролі мають надзвичайно велике значення для нормальної соціалізації особистості серед безлічі засвоєваних людиною ролей». Вони «тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та з нормативами поведінки, характерної

для представників цієї статі» [4, с.142].

Гендерна соціалізація людини починається від її народження та включає ґендерну освіту, ґендерне виховання, підготовку до виконання подружніх та батьківських ролей. Агентами ґендерної соціалізації підростаючого покоління виступають сім'я, школа, товариство однолітків, засоби масової інформації, художня література, мистецтво, фольклор, позашкільні установи та стихійні впливи [3, с.169]. Усі вони, внаслідок стереотипів, які склалися в суспільстві, готують дівчат до виконання соціальної ролі, відповідної їхній статі. Так, сім'я навчає дівчинку виконувати ролі матері та хазяйки дому, школа готує до вибору суто жіночої професії (зокрема, через уроки трудового навчання), засоби масової інформації та художня література створюють певні жіночі образи та ідеали, фольклор ознайомлює із традиційною роллю та місцем жінки в суспільстві тощо.

Вищезазначене є позитивним, адже в іншому випадку, як попереджує В.Кравець, відбувається зближення традиційно жіночих і чоловічих соціальних ролей. Серед причин цього негативного явища науковець навиває такі: «домінування жіночого впливу на хлопчиків у дитячому й підлітковому віці; зростання кількості жінок, що «роблять кар'єру», де потрібні чоловічі якості; через деструктивні явища в соціально-економічній сфері багато чоловіків неспроможні заробляти, утримувати сім'ю» [3, с.171]. Можна було б продовжити цей перелік іншими негативними наслідками.

Подолати ці наслідки можна, передусім, за рахунок формування належних ґендерних стосунків у сім'ї, адже «ґендерні ролі батьків – найперший зразок ґендерної поведінки для дітей, які часто будують власну ґендерну ідентичність згідно з батьківськими моделями життя» [4, с.146].

Науковці звертають увагу також на те, що «розвиток суспільства, його соціостативна стратифікація й зміни у взаєминах між людьми різної статі завжди знаходили своє втілення в практиці освіти, навчання й виховання підростаючих поколінь, у т.ч. у соціалізації дітей за ознакою статі» [2, с.7]. Освіта є тією сферою, через яку «проходить трансляція основної системи норм, ролей від одного покоління до іншого, проходить визначення ідентичності особистості, зокрема ґендерної» [1, с. 1].

Однак, шкільні педагоги, вимагаючи від учня виконання ролі представника своєї статі, часом забувають про свою ґендерну роль, яка має бути прикладом для наслідування. До того ж вони, на жаль, «не докладають особливих зусиль для того, щоб формувати не просто особистість людини, а особистість чоловіка й особистість жінки», та ігнорують статеву належність учнів. Результатом є те, що «багато юнаків і дівчат виходять у доросле життя з достатньо туманними уявленнями про роль Чоловіка й Жінки в суспільстві» [3, с.179].

Подекуди не виконують свою роль і інші агенти ґендерної соціалізації: товариство однолітків, засоби масової інформації, художня література, мистецтво, позашкільні установи та ін.

Підсумовуючи, слід констатувати, що чоловіча та жіноча статі мають

принципові відмінності, які відображаються в найбільш характерних для кожної з них видах трудової діяльності, а отже й у процесі ґендерної соціалізації.

Разом із тим учені ще не зробили остаточного висновку щодо необхідності й доцільності виділення суто жіночих і суто чоловічих видів праці та їх впливу на ґендерну соціалізацію підростаючого покоління, а це вказує на необхідність подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Зубілевич М.І. Гендерне виховання дівчат-підлітків у Великій Британії: Автореф. дис....канд. пед. наук: 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2007. – 20 с.
2. Кравець В.П. Історія ґендерної педагогіки: Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
4. Основи теорії ґендеру: Навчальний посібник. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 536 с.
5. Україна. П'ять років після Пекіну. Звіт про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995-2000). – К.: Видавництво «ЛОГОС», 2001. – 111 с.

В статье представлен анализ гендерной социализации девочек в разные периоды развития общества, показано, что труд является наиболее эффективным средством, которое помогает представительницам слабой половины человечества усвоить свою социальную роль.

The article presents analysis of individual specialization of girls during different periods of development of society, it show that work is the most effective method that helps the representatives of weak half of humanity to master their social role.